

КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

Світлана Жила
доктор педагогічних наук, професор
Чернігівський національний
педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів

У цій статті проаналізовано педагогічний доробок доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-коресподента НАПН України Ніли Йосипівни Волошиної крізь призму культурологічного аспекту вивчення літератури.

Останні десятиліття ХХ та перше десятиліття ХХІ століть характеризувалися докорінною модернізацією змісту педагогічної освіти, тенденціями гуманізації освітніх процесів, орієнтованих на формування духовної особистості, розвиток особистісно-оцінного ставлення до мистецтва.

Вирізнення культурологічної змістової лінії у процесі вивчення української літератури дало вченому широкий простір для якісно іншої, багатограннішої, самопрезентації предмета. Встановлення зв'язків з різними видами мистецтв – продуктивний напрям у формуванні нового покоління українців, яке усвідомлює себе повноцінною частиною культурної цивілізації.

Взаємозв'язок видів мистецтв як психолого-педагогічне й естетичне явище має величезні можливості для літературної освіти школярів. Воно акумулює різноманітні художні прояви, надаючи їм цілісності й гармонійності. Взаємозв'язок видів мистецтв зумовлюється їхньою естетичною природою, генетичною, морфологічною, моральною спільністю, єдиними законами художнього мислення, особливостями людського пізнання.

Ніла Волошина розкрила особливості паралельного вивчення літератури й образотворчого мистецтва, літератури й музики, літератури й театральної образотворчості, літератури й кіномистецтва, довела, що воно вимагає від учнів активного естетичного реагування, співтворчості для досягнення художніх цінностей, виправдовує ті зусилля, які витрачає словесник на його здійснення; виховуються не тільки освічені читачі, що здатні сприймати художній текст, а й кваліфіковані глядачі, які вміють оцінити живописне полотно, кінофільм, театральну виставу.

Зроблено огляд Концепції літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі, проекту Державного стандарту базової і повної середньої освіти з окремих освітніх галузей, котрі творила Ніла Волошина у складі колективів через вироблення потягу до діалогу мистецтв, культурної універсальності.

Ключові слова: Ніла Волошина, діалог мистецтв, естетичне виховання, культурологічна лінія, програми з літератури.

Вона була людиною світової, але передусім української культури. Не жила ні дня без мистецтв. Художні тексти вигравали у її душі всіма кольорами веселки, тому й серце мала райдужне, а очі сяючі. Ніла Йосипівна бездоганно інтерпретувала мистецькі твори, отримувала незрівняну естетичну насолоду від художнього спілкування з ними, мала надзвичайно розвинений мистецький смак!!! Особистість творча, натхненна вона відбирала кращі духовні надбання для осягнення й часто повторювала, що ознайомлюючись із ними під'єднується до колосальної енергії любові. Любила архітектуру. Пам'ятаю, з яким захопленням розповідала про Собор Святого Петра в Римі як про шедевральний велетень, спроектований Донато Браманте, зведений найзнаменітшими архітекторами за півтора століття багатьма митцями, серед яких і Рафаель, і Мікеланджело Буонарроті. Ніла Волошина пишалася храмами і фортецею рідного Кам'янця-Подільського – це місто її юності.

Ніла Волошина – це ціла доба в методиці літератури, а її педагогічна спадщина – це золотий її фонд.

Питанню використання мистецтв у процесі вивчення літератури педагогом відводиться чільне місце у дослідженнях 80–90-их років ХХ століття. Якраз у 70–90-х роках ХХ століття у педагогіці обґрунтовувався принцип міжпредметності – вихідна керівна вимога до змісту й організації навчально-виховного процесу, що впливав із його закономірностей і спрямовувався на розв'язання актуальних соціальних завдань школи (Борисенко Н., Максимова В., Пунський В., Усова А.).

Н. Волошина разом з О. Бандурою підтримали розвій принципу між предметності, який сприяв реалізації таких функцій навчання: освітньої, розвивальної і виховної, а також зафіксоване у педагогіці 70-80-х років пошкваллення у використанні творів мистецтва. Н. Волошина ствердила, що міжпредметні й міжмистецькі зв'язки відіграють важливу роль у забезпеченні єдності навчання і виховання, виступають як засіб комплексного підходу до навчання, сприяють узагальненню, синтезу знань, комплексному розкриттю навчальних проблем; одночасно вони впливають на активізацію методів і

прийомів навчання, позаяк забезпечують перенесення знань і умінь учнів із різних предметів і мистецтв та їхнє узагальнення.

Естетичні концепції синтезу мистецтв стали для Н.Волошиної міцними підвалинами, що дозволили їй подолати відокремленість, ізольованість кожного виду творчості і розробляти методіку вивчення літератури у комплексі зі спорідненими видами мистецтв.

Н.Волошина розуміла, що поєднання різних мистецтв на заняттях з літератури сприяє удосконаленню навчально-виховного процесу на основі розвитку в особистості здібностей сприймання різних знакових систем, акумуляції вербальної й невербальної інформації у своєрідний синтез (текст художнього твору збагачується мистецьким, а відтак у свідомості реципієнта виникає нове бачення і розуміння загального смислу, синкретизм відчуттів).

Є наукові проблеми, які досліджуються усе життя й становлять своєрідне узагальнення життєвого й творчого досвіду яскравої особистості. Для Ніли Волошиної такими були теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі та зв'язок літератури з іншими мистецтвами. Учений використовувала будь-які нагоди для навчання учителів бачити в поліфонії людського буття (людина-праця, людина-природа, людина-людина) естетичні явища й пропагувати художні цінності серед школярів: лекції й семінарські заняття на філологічних факультетах вишів, засідання шкільних, районних методичних об'єднань словесників, обласні й усеукраїнські науково-практичні конференції, педагогічні читання. Вона не шкодувала ні часу, ні зусиль для художньо-естетичної освіти вчителів української мови і літератури, яку розглядала як процес, заснований на педагогічно адаптованій системі художньо-естетичних знань, поглядів, переконань, досвіді творчої діяльності в царині мистецтва та емоційно-моральному відношенні до образотворчості, що спонукає формуванню художньої культури особистості. Нілі Волошиній подобалися думки Еммануїла Миська, академіка Академії мистецтв України, професора, ректора Львівської академії мистецтв про мистецьку освіту: «Досвід

розвинених країн світу показує, що саме освіта є фундаментом майбутньої нації, а мистецька освіта в цьому сенсі є чи не найважливішою, адже вона відповідає за наше духовне майбуття. Ми глибоко переконані, що ніякі економічні реформи не можуть підняти державу, коли втрачаються її духовні підвалини» [1, с. 79].

Ніла Йосипівна думала про створення національної, оновленої школи – школи життєтворчості, полікультурного виховання, самореалізації особистості, в якій осердям занять з літератури має стати культуротворча домінанта; за допомогою культурного прогресу дитина завоює свій культурологічний етнопростір.

Під час виступів перед словесниками Н.Волошина часто зверталася до попереджень французького етнологіста і філософа Клода Леві-Строса: «Або ХХІ століття буде віком гуманітарних наук, або його зовсім не буде.»

Вона активно формувала цілісну «гуманітарну ауру нації» (за Ліною Костенко), дбала про утворення спільного культурного коду народу й одночасно про інтеграцію в єдиний європейський освітній простір.

Н.Логвіненко і С.Паламар писали про Н.Волошину: «Її ім'я знають учні й учителі загальноосвітніх шкіл, студенти й викладачі ВНЗ, письменники й літературознавці; її пристрасні емоційні виступи про проблеми й перспективи літературної освіти в національній школі з інтересом слухають на зібраннях учителів-словесників, науково-практичних конференціях і семінарах в Україні, Росії, Грузії, Вірменії, Прибалтиці; прочитати її праці про розвиток методичної науки мають змогу спеціалісти Франції, Німеччини, Канади» [2, с. 7].

У дисертації у вигляді наукової доповіді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі» Н.Й. Волошина ствердила: «Розбудова нової Української держави немислима без естетично освіченої та естетично вихованої особистості. Всебічний розвиток людини на якісно новому етапі нашого суспільства безпосередньо поєднаний з проблемою естетичного виховання і художнього розвитку,

використання мистецтва слова у розв'язанні нових соціальних завдань: виховання людини доброї, милосердної і гуманної, здатної будувати самостійну державу, примножувати її культуру, шанувати мораль на основі естетичних, художніх, філософських досягнень людства, формування суспільно-активної особистості» [3, с.1].

Ніла Волошина, керуючи лабораторією літературної освіти Інституту педагогіки АПН України, допомагала нашій школі бути невіддільною від національного ґрунту і коріння свого народу, формувати і розвивати естетичну особистість. Як учений, що захистив докторську дисертацію з естетичного виховання, добре розуміла, що справжні, глибинні зміни в системі суспільного функціонування культури неможливі без вироблення нових принципів формування художньої свідомості, смаків та ідеалів, а у підмурівок українського ренесансу духовності школа має закласти перші камені. Не випадково за концепцією національної освіти естетичні потреби молоді формуватимуться як важливий аспект людської діяльності, спрямованої на самовдосконалення особистості й суспільства. У час відродження й розвитку української культури й освіти Ніла Йосипівна дбала про те, щоб література як квінтесенція нашої духовності й інші мистецтва ввійшли в усі царини шкільного життя, позаяк мали величезний вплив на школярів. На відміну від інших форм суспільної свідомості мистецтво відображає дійсність конкретно-чуттєво й цілісно, отже, і на особистість впливає комплексно, виступаючи ефективним засобом передачі соціального досвіду, раціонального й емоційного.

Оскільки художні потреби складають частину духовних потреб особистості, то Ніла Волошина радила учителям-словесникам формувати здібності адекватно сприймати художні твори й творчо їх інтерпретувати, вишукувати фактори й методи пробудження художніх інтересів школярів: «У вихованні культури почуттів важливу роль відіграє взаємозв'язок естетичного сприймання й естетичної творчості. Велике значення має естетична творчість, пов'язана з сприйманням літератури та інших мистецтв. Чим глибше тонше сприймання, тим більше зростає в учнів інтерес до власного духовного світу.

Тому на передній план ставимо вироблення в учнів умінь творити словом, втілювати в художній образ свої думки, почуття і переживання. Робота над словом – це не тільки розвиток мовлення, а й самовиховання почуттів. Завдання учителя полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне і творити його в повсякденному житті.

Розвиваючи почуття краси природи, відображеної в художньому творі і побаченої в житті, ми спонукаємо дітей до творчості, яку вони виражають словом і пензлем» [3, с. 6].

Секрет успіху дисертації у вигляді наукової доповіді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі» полягає в точно вибраній методологічній стратегії та методичній тактиці дослідження. Суть методологічної стратегії – у системності підходів до естетичного виховання.

Учений особливу увагу звертала на споріднені твори мистецтва для розвитку творчої уяви, емоційного й логічного мислення у процесі естетичного сприймання літературного тексту, зазначаючи, що в учнів «розвиваються здібності сприймати красу праці, відображену в інших видах мистецтва» [4, с.88].

Н. Волошина відзначала, що у процесі вивчення художньої літератури необхідно постійно збагачувати безпосередньо-почуттєвий досвід школярів у сприйманні естетичного в житті і в мистецтві, вчити молодь визначати своє естетичне ставлення до явищ дійсності, літературних героїв, їхніх вчинків, давати їм естетичну оцінку [4].

У підходах до реалізації експериментальної системи естетичного виховання Н.Волошина виділила чотири аспекти, які слугували теоретичними засадами її дослідження: філософський, психологічний, культурологічний і методичний. Вони стали підґрунтям для розроблення цілісної системи естетичного виховання засобами мистецтва слова, реалізовану в програмах, підручниках, методичних посібниках. В основі цієї системи – виховання красою праці,

природи, людських взаємин, а відтак формування загальнолюдських цінностей – доброти, милосердя, правди, совісті, справедливості.

Усвідомлення важливості культурологічного аспекту передбачало вивчення художньої літератури у взаємозв'язках з іншими видами мистецтва в контексті національної і світової культури і на цій основі здійснювати естетичне виховання школярів. Н.Волошина відзначила, що «розвиток кожного народу відбувається у процесі постійних взаємовідносин різних народів і постійного перехрещування культурних впливів. І чим більше народу сприймає культурні впливи, вбирає в себе, перетворює і розвиває далі, тим цей народ культурніший. Висока культура українського народу зумовлюється тим, що він упродовж кількох тисяч років свого передісторичного життя сприймав впливи тих народів, які протягом тисячоліть проходили через українську землю, або входили в сусідські стосунки чи межували з українською територією» [3, с. 31].

Учений переконувала, що для того, щоб зрозуміти культуру українського народу, треба знати закони, за якими ця культура розвивається й її історію; вона твердила: «Український народ у своїй ментальності має високорозвинені почуття краси, і не лише споглядання її, а й творення. Про це свідчать архітектурні ансамблі, храми, що збереглися до наших днів, твори живопису, графіки, скульптури. В них – втілення людського уявлення про красу, досконалість, завершеність форми і змісту» [3, с. 32].

Роздумуючи про музику, Н.Волошина завжди переконувала, що вона є іманентною українській душі й часто цитувала геніального П.Чайковського, який вивчаючи свою питому українську культуру засвідчив: «Бувають щасливо обдаровані природи і бувають так само обдаровані народи. Я бачив такий народ-музикант – це українці».

«Величезний скарб української культури – це народна пісня», - писала учений, залюблена в її магію й чари [3, с. 32].

До речі, Ніла Волошина, завжди була учасницею хорів і ансамблів (у школах, де навчалася й працювала, в училищі й виші), мала гарний голос і

любила співати скрізь. Любила повторювати, що Україна здавна славиться своїми хорovими співами як церковними, так і народними, а духовний спів українців виник з внутрішнього бажання людини єднатися з Творцем і був спрямований на духовний саморозвиток і самореалізацію особистості. Розповідала, що під час хорового співу переживала часто сильне піднесення або й невимовне захоплення від невичерпної сили пісні, яка несла віру й надію, підносила дух, творила почуттєву нерозривність українського серця й української землі.

У "Наукових основах методики літератури" за редакцією Н.Волошиної шостий розділ присвячується міжпредметним зв'язкам, а другий параграф у ньому - творам суміжних мистецтв на уроках літератури: живопису, графіці, скульптурі, архітектурі, музиці, театру, кіно.

Н.Волошина твердила, що жоден із видів мистецтв, що вивчається в школі, не може розв'язати всі завдання всебічного розвитку дитини. Лише взаємодія їх як естетичне явище характеризується великими виховними можливостями. Синтез мистецтв має таку дію на учня, що формує і розвиває його гармонійно, впливає на його духовний світ. Він розвиває око й вухо, поглиблює емоції, пробуджує фантазію, заставляє працювати думку, шліфує моральні принципи й ідеали. Методист переконувала словесників вести дітей у світ краси й добра за допомогою слова, збагачуючи його живописними, музичними, сценічними та іншими враженнями; твердила, що за умови створення системи використання споріднених мистецтв на уроках літератури й удосконаленні форм і методів одночасного вивчення суміжних мистецтв з'являється можливість поглибити й розширити, зробити усвідомленішими літературні знання учнів, збагатити культуру сприймання літературних і споріднених з нею текстів.

Уведення в процес вивчення літератури різних видів мистецтв є ефективним засобом поповнення багажу образності учнів. Н. Волошина відзначала: «Чи демонструється картина, портрет, ілюстрація, чи проводиться екскурсія до музею, картинну галерею, театр – всюди учнями сприймається

конкретне відображення життя, присутнє живе споглядання, яке засноване перш за все на чуттєвому пізнанні, а тому може проявлятися в різноманітному відчутті та сприйманні, зокрема, зорових, слухових. Зорові і слухові сприйняття, які здійснюються завдяки творам суміжних мистецтв, роблять більш доступними пояснення вчителя, допомагають школярам конкретніше уявити літературних героїв, обстановку, що зображується в творі, глибше уявити і зрозуміти умови життя, що оточують письменників, їхні світоглядні позиції» [5, с.202].

У зв'язку з інформаційним перенавантаженням школярів, Н.Волошина радила словесникам розв'язувати проблеми синтезу та концентрації мистецьких знань, позаяк це сприяє вирішенню багатьох важливих дидактичних питань: «Твори суміжних мистецтв на уроках літератури стають джерелом нових знань, а тому вони допомагають формувати в учнів науково-теоретичні поняття, активізувати мислення і розвивати їх мовлення. Полегшуючи аналіз і синтез, узагальнення і систематизацію, абстрагування і конкретизацію знань з літератури, твори суміжних мистецтв стають могутнім засобом розвитку мислення учнів, а значить, становлять значну освітню цінність» [5, с.202].

Взаємозв'язок різних видів мистецтв на заняттях Н.Волошина розуміла як глибинний, сутнісний, а не зовнішній, такий, що спирається на закономірності, притаманні образотворчості в цілому й одночасно на специфічні особливості й можливості кожного із його видів. Вона вважала, що у час відродження і розвитку української культури й освіти образотворчість повинна широко використовуватися на уроках літератури, комплексно впливати на школярів. Адже синтез мистецтв спонукає творчого індивіда бути культурним поліглотом. Вивчення української літератури у взаємозв'язках з різними видами мистецтв, на думку автора, допомагає формувати національний характер, прилучає юне покоління України до духовного багатства народу й людства, ліквідує розрив між рівнем освіченості і рівнем загальної культури.

Н.Волошина показала широкі можливості залучення образотворчого мистецтва на уроки вивчення біографії письменника (автопортрети, портрети,

жанрові картини, скульптурні зображення) та художнього тексту (ілюстрації як коментування, пояснення літературного твору властивими їм специфічними засобами).

Музику вона називала рідною сестрою літератури й твердила, що навряд чи яка-небудь інша образотворчість може зрівнятися з музикою силою впливу на емоційність, уяву, асоціативність школярів. Запропонувала методичні рекомендації щодо застосування прийомів роботи з творами музики з урахуванням підготовки школярів до сприймання цього виду мистецтва.

Автор вважала, що література має також "кровне" споріднення із театром, позаяк драматургія, яка завжди визначала розвиток театральної образотворчості, належить мистецтву слова так само, як і театру. Зв'язок з літературою допомагав театру відкривати в своєму мистецтві нові, раніше невідомі йому художні можливості: посилення авторського голосу, поєднання драматичної дії з розповіддю шляхом уведення образу оповідача, "особи від автора", прийоми відчуження, в яких поєднувалися в одній особі і герой драми, і оповідач. А театральна інтерпретація літературних текстів сприяє виявленню прихованих шарів змісту; театральна творчість пропонує високий рівень розвитку художнього сприймання літературного твору, здатність найвишуканішого аналізу його художньої тканини. Н.Волошина радила використовувати на уроках літератури і такий неповторний вид мистецтва як кіно (особливо фільми – екранізації тих літературних творів, що текстуально вивчаються в школі). Глибина сприймання тексту та екранного еквівалента завжди залежить від навичок аналізу цих мистецтв: уводячи обговорення художніх кінофільмів до уроку літератури, переконувала враховувати, що їх необхідно розглядати не як ілюстрації до літератури, а як самостійний твір мистецтва. Тільки в такому випадку вони будуть ефективним засобом активізації уваги учнів до літературних першоджерел та своєрідністю інтерпретації в суміжному мистецтві – кіно.

Ніла Волошина у видавництві «Мистецтво» видрукувала комплекти (картини і методичні рекомендації) за творчістю І.П.Котляревського,

Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, Лесі Українки «Ні! Я жива! Я буду вічно жити» (1986, 1990 рр.), у яких розглядала мистецтво слова у зв'язку з живописом, графікою таких художників, як А.А.Токареві, В.А.Ульянова, В.І.Васянович. Ці комплекти цінні тим, що в них систематизований підбір образотворчого матеріалу, присвячений як біографії письменника, так і його творам. Учений-методист розуміла, що ілюстрації допоможуть школярам зрозуміти майстерність письменника у розкритті характерів персонажів, у змалюванні обстановки, у побудові сюжету і в розумінні загальної композиції твору. Автор накреслила шляхи ознайомлення учнів 9-10 класів з творами образотворчого мистецтва у процесі занять з літератури, головне завдання вбачала у важливості проблеми залучення суміжного мистецтва для розкриття внутрішніх резервів, якими володіють названі теми для більш широкого й різнобічного виховання старшокласників.

У методичних рекомендаціях до комплектів Ніла Волошина науково обґрунтувала специфіку паралельного вивчення літературного й живописного та графічного текстів, показала основні засоби активізації пізнавальної діяльності учнів за допомогою образотворчого мистецтва, акцентувала на особливостях виражальних можливостей слова й зображення, довела, що вивчення літературних тем у взаємозв'язках зі спорідненими мистецтвами сприяє узгодженню знань з основ різних галузей мистецтвознавства, а відтак створює умови для формування єдиної наукової системи поглядів на мистецтво як форму суспільної свідомості.

У процесі роботи з підготовленими Нілою Йосипівною для шкіл комплектами учителями України набуто значний досвід вивчення літератури у взаємозв'язках з живописом, графікою. Словесники зізнавалися, що ці матеріали допомагали учням глибше проїнятися ідеєю твору, збагнути його проблематику, краще запам'ятати сюжетні лінії, візуально побачити героїв. Зіставлення літературних фактів із живописними й графічними ілюстраціями А.А.Токарева, В.А.Ульянової, В.І.Васяновича сприяло розвитку в школярів наочно-образного й критичного мислення, активізації навчально-пізнавальної

діяльності старшокласників, спонукало до глибокого розуміння закономірностей розвитку мистецтва, формувало інтелектуальний і моральний світ школярів.

Літературна освіта, завдячуючи й Н.Волошиній, переживала на початку третього тисячоліття період глибинних модифікацій. Це засвідчила "Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі" [6]. Цей документ визначав стратегічні напрями розвитку мистецької освіти на найближчі 15 років. Визначаючи мету і завдання літературної освіти, авторським колективом стверджено, що література у школі повинна вести школярів у світ прекрасного, вивчатись у контексті суміжних мистецтв, формувати читацькі якості, виховувати духовно багату особистість. Отже, з одного боку, зроблено акцентацію на художню підготовку учнів, а з другого - на формування їхнього внутрішнього світу. А серед завдань, які мали розв'язуватися під час вивчення літератури в 12-річній школі й такі важливі:

- утвердження естетичної домінанти;
- осягнення школярами художніх моделей світу (художньо-пізнавальне коло);
- формування читацьких навичок учнів;
- удосконалення мистецьких запитів і смаків школярів, формування у них потреби систематичного спілкування з мистецтвом, духовне збагачення під впливом отриманих мистецьких вражень (духовно-творче коло всебічного розвитку особистості).

Автори концепції в підмурівок побудови змісту літературної освіти поклали найголовніші принципи державної політики України в галузі освіти: фундаментальності, науковості та системності знань, врахування культурологічного і національного аспектів, а також найкращих надбань вітчизняної та зарубіжної методик викладання літератури [6, с. 4].

Акцент у процесі опанування художніми цінностями переносив з традиційної настанови на засвоєння певної кількості інформації до вивчення літератури крізь призму культурологічної науки.

Під час підбирання змісту літературної освіти науковці радили виходити з таких концептуальних позицій:

- формування в школярів цілісної художньої моделі світу, естетичного й морального осягнення екземпліфікаційних (від англ. exemplification - пояснення прикладом, екземпляром) одиниць, "уявлення про взаємозв'язок і взаємозалежність літературно-мистецьких та культурних явищ";

- осмислення основних понять про літературні факти і явища;

- осягнення художніх смислів найкращих творів;

- ознайомлення із найвагомішими фактами, поняттями і явищами, "мінімізація змісту" - уміння через мале бачити велике.

Автори концепції наголошували: "Зміст шкільної літературної освіти - це система, яка має зберегти інваріантне ядро, що доповнюється варіативним складником, наприклад, теоретичними знаннями або матеріалом, що розкриває зв'язки літератури з іншими видами мистецтв та різними сферами діяльності..." [6, с. 4].

У "Державному стандарті..." (Н.Волошина – співавтор) для освітньої галузі "Літератури" визначено три змістові лінії: аксіологічну, літературознавчу й культурологічну [7, с. 25].

За культурологічною лінією для старшої школи передбачено взаємозв'язаність літератури з різними видами образотворчості; діалог культур, його вплив на мозаїчну картину літературного процесу; зв'язок літературних художніх систем з естетичними пошуками в суміжних видах мистецтв, взаємозв'язки широких спектрів образного пульсування культурних ареалів.

Пам'ятаю як нам обом: і мені й Нілі Йосипівні сподобалися думки літературознавця й культуролога Марії Зубрицької про діалог культур: «Найхарактернішою ознакою дискурсу гуманітарних наук усіх посткомуністичних суспільств є покvapливе намагання заповнити лакуни, розриви, інформаційний голод, які спричинив облудний поділ на «наш/чужий» світ. Як і Східна, так і Центральна Європа опинилася у ситуації між – часом і між – простором, коли «все – вже – відомо» там і водночас «нічого ще не

почалося» тут. Йдеться не про практикування досвіду того, що вже було там, але ще немає тут, а про потребу діалогу, коли «Я» потребує «Ти» чи «Іншого», щоб пізнати себе збоку, оскільки окремо взятий текст потребує іншого тексту, щоб утворити текстуальну мозаїку, бо саме у цьому й полягає феномен людського спілкування і спілкування культур» [8, с. 16].

Пам'ятають педагоги й методисти України, як Ніла Волошина продуктивно заповнювала ці лакуни. Анатолій Градовський і Юрій Тимошенко, дослідники її творчості, писали: «Тож не випадково, що примат естетичного над ідеологічним став визначальним критерієм у запропонованій Н.Й.Волошиною в 1993 році новій постколоніальній концепції літературної освіти в Україні, де розкрито завдання, зміст і структуру літературної підготовки, починаючи від молодшої школи до вищих навчальних закладів. Цією концепцією, як і розробленою відповідно до її основоположних засад Програмою української літератури для 5-11 класів, яка містила імена й твори, незаслужено вилучені з історії національного письменства, розпочалося кардинальне оновлення всієї системи літературної освіти в загальноосвітній школі, переорієнтація її на загальнолюдські й національні духовні координати» [9, с. 21-22].

Учений визволяла інтелект України із забуття, щоб він повноцінно реалізував себе й дав можливість реалізуватися й відбутися українцям. Робила це сміливо. І як тут не згадати сентенцію Поля Рікера: «ми втягнуті в історію інших, історію, яка розповідається про них самих і через них – про нас» [8, с. 30].

Висновки

Ніла Волошина – ціла доба в методиці літератури, а її педагогічна спадщина – це золотий її фонд. Творче наукове дозрівання вченого збіглося в часі з процесом розпаду тоталітарної радянської свідомості. З середини 80-их років і до кінця XX століття та протягом першого десятиліття XXI століття – активний реформатор літературної освіти в Україні, орієнтує словесників на вивчення української літератури як складника духовної культури людства й

народу і як один із видів мистецтва, який становить специфічну, художньо-образну форму відображення дійсності, духовно-практичного освоєння світу.

Аналіз педагогічної спадщини Ніли Волошиної засвідчує, що вона наскрізь пронизана естетичним елементом, який у вченого набуває кардинальне значення, виступає як об'єднувальний центр у процесі вивчення української літератури, а використання суміжних мистецтв на уроках розглядається як один із найважливіших і найреальніших шляхів підвищення художньої підготовки школярів. За допомогою укладання нових програм і підручників з української літератури, Концепції літературної освіти, схваленої Міністерством освіти і науки 2002 р., Державних стандартів Н. Волошина намагалася об'єднати, зв'язати, синтезувати ціннісно-духовні смисли різних мистецтв для кращого усвідомлення текстів і розуміння біографій митців, формування в учнів цілісної художньої картини світу.

Учений-методист ствердила, що синтетичний характер художньої діяльності зумовлює таку ж – синтетичну, нерозчленовану – єдність освіти, виховання і навчання, під час якої формуються художньо-творчі здібності особистості. Вона учила нас аналізувати художній текст як культурний універсум, радила рухатися нашої аналітичній думці від осягнення просторово-часової панорами художньої дійсності з її характеристиками до розуміння генетичних, контактологічних зв'язків з різними мистецтвами. Переконувала словесників, що специфіка структурно-кодової побудови літературного тексту часто потребує залучення інших мистецтв як своєрідних ключів для відмикання тієї чи іншої дії художньої системи, а суміжна образотворчість у таких випадках стає для літературного твору орієнтиром, символом і допомагає розкодувати текст.

У навчально-методичних посібниках, рекомендаціях для вчителів Н. Волошина радила здійснювати культуровідповідну літературну освіту, формувати в учнів глибокі знання про духовне життя людства та особистості, літературу та культуру України й світу, ціннісні орієнтації, судження та

уявлення школярів, а для цього пропонувала використовувати різні форми, методи й прийоми та шляхи роботи з твором.

Учений-методист уперше започаткувала в Україні створення навчально-методичних комплектів підручник – посібник з творами образотворчого мистецтва за сюжетами літературного матеріалу, вміщеного у підручнику, та методичними рекомендаціями, спрямованими на естетичне осягнення художнього образу.

Список використаної літератури:

1. Мисько Е. Львівська академія мистецтв у міжнародних зв'язках // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць / Упоряд. і відп. ред. С.О. Черепанова. – Львів: Каменяр, 1998. – Вип.3. – С.79–80.

2. Логвіненко Н., Паламар С. Учителю! Перед іменем твоїм!..// Ніла Йосипівна Волошина: біобібліогр. покажч. /НАПН України, Держ. наук. – пед. б-ка України ім. В.О.Сухомлинського; [упоряд.: Павленко Т.С., Кирий С.В., Бондаренко В.В.; наук. ред. Рогова П.І.; наук. рец. Логвіненко Н.М.; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.; літ. ред. Зозуля С.М.]. – К.: Задруга, 2010. – 200с. – (Сер. «Ювіляри НАПН України»; вип. 28).

3. Волошина Н.Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі: Дисертація у вигляді наукової доповіді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – Київ, 1995. – 72 с.

4. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. Посібник для вчителів. – К.: Рад.шк., 1985. – 104 с.

5. Наукові основи методики літератури. Науково-методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.

6. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі //Українська мова та література. - 2002. - Березень. - Число 11 (267). - С. 1-11.

7. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2004. - №1. - С. 174-184.

8. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – 832с.

9. Градовський А., Тимошенко Ю. Науковий портрет Н.Й.Волошиної// Ніла Йосипівна Волошина: біобібліогр. покажч. /НАПН України, Держ. наук. – пед. б-ка України ім. В.О.Сухомлинського; [упоряд.: Павленко Т.С., Кирій С.В., Бондаренко В.В.; наук. ред. Рогова П.І.; наук. рец. Логвіненко Н.М.; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.; літ. ред. Зозуля С.М.]. – К.: Задруга, 2010. – 200с. – (Сер. «Ювіляри НАПН України»; вип. 28).